

"глас народен, глас божий", изглежда консервативно, елитарно или иначе казано, понамирисва на "чорбаджилък". Както и да го квалифицираме, това убеждение има своите основания, и отговорното отношение - към историята на българския XIX век изисква те да не се пренебрегват.

* * *

Днес не подлежи на съмнение обстоятелството, че оформен в хода на драматични партийни спорове, екзархийският устав поставя стабилно начало на законодателната дейност на българите в Ново време. Решителната му обвързаност с политическите реалности на модерния конституционализъм ясно проличава, както в процедурата на изработването и утвърждаването му, така и в неговата правна форма. Тук на първо място трябва да се посочи силната доминация на изборното начало. "Съборността" на църквата, стояща в представите на цариградските законодатели по-близо до буржоазния парламентаризъм, отколкото до раннохристиянския колективизъм, е неоспорим довод в полза на горното твърдение. Пряката обвързаност на новата институция с духа и повелите на модерния национализъм най-подчертано личи в широките гражданско-правни функции на местните екзархийски органи и във възможността на основата на устава българските общини да се управляват самостоятелно в културно и църковно отношение.

Осигурявайки правни гаранции на местното самоуправление, уставът на практика подкрепя започналия процес на възстановяване на българската държавност "отдолу", т.е. - откъм селищата, общините и регионите. Няма съмнение, че този процес е ориентиран към постепенното административно-политическо обособяване на българите. Постепенно, но затова пък стабилно и сигурно - така са си го представяли водещите личности от кръга на цариградските българи. Така си го е представял и Г. Кръстевич - и тогава, когато е създавал и отстоявал своя текст на екзархийския устав, и тогава, когато е водил борба за признаване на новата институция от Вселенския престол.

1. Речник на българския език. Т. 4. С., 1984, с. 779; 2. Латинско-български речник. С., 1990, с. 417; 3. Повече подробности от биографията на Гаврил Кръстевич се съдържат в С. Бобчев. Какъв беше Гаврил Кръстевич (Лични спомени и общи бележки). - Българска сбирка, 1899, н. 1, с. 5 - 20; М. Балабанов, Гаврил Кръстевич (народен деец, книжовник, съдия, управител). С., 1914; М. Арnaudов, Един велик творец на българската църковна независимост - Гаврил Кръстевич (1818 - 1898). - Духовна култура, 1958, кн. 5-6-, с. 16-25; В. Бонева, Гаврил Кръстевич за правните, политическите и каноническите аспекти на българския църковен въпрос (1856-1872). - Духовна култура, 1992, кн. 9, с. 18-24; 4. Ников, П. Последни църковно-национални борби около създаването на Българската екзархия. - Българска историческа библиотека, 1929, кн. 1; Кирил, патриарх Български. Граф Н. П. Игнатиев и българският църковен въпрос. Изследване и документи. Кн. 1. С., 1958. с. 126 - 160; 5. Панарет Пловдивски, Паисий Пловдивски, Антим Видински, Доротей Софийски и Иларион Макариополски; 6. Протоколите от предварителните заседания на смесения съвет на Българската екзархия са публикувани в: Църковен архив. Т. 3. С., 1931, с. 108 - 131; 7.